

Senųjų raštų morfologijos duomenų bazės taikymas semantikos tyrimams: veiksmažodžių semantika

Dalia Jakulytė,

Dalia Pakalniškienė

Klaipėdos universitetas

Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakultetas

Baltų filologijos katedra

dalija333@gmail.com,

dalia.pakalniskiene@gmail.com

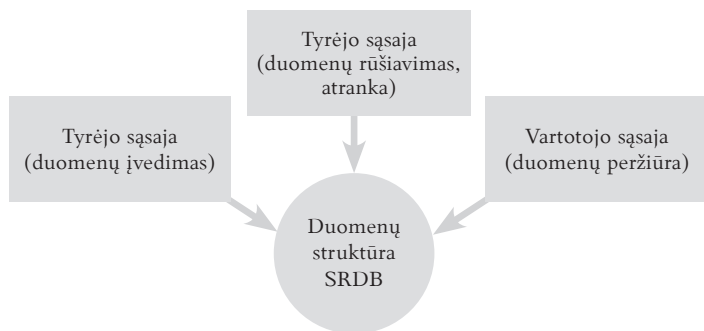
STRAIPSNYJE PRISTATOMOS senųjų raštų morfologijos duomenų bazės taikymo semantikos tyrimams galimybės ir bandomasis *Knygos nobažnystės* intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių semantikos tyrimas. Detalizuotas duomenų bazės semantikos modelis leidžia greitai ir tiksliai surinkti bei suklasifikuoti empirinę medžiagą *Knygos nobažnystės* veiksmažodžių semantinių vaidmenų tyrimui, atskleidusiam analizuojamos predikatinės struktūros ypatumus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: senųjų raštų morfologijos duomenų bazė, *Knyga nobažnystės*, intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, semantika.

0. Įvadas

Klaipėdos universitete sukurta senųjų raštų morfologijos duomenų bazė (toliau – SRDB) – tai didesnio projekto – *Senųjų rašytinių šaltinių informacinės sistemos* (SERMIS) – prototipas ir pagrindinis struktūrinis elementas (žr. 1 pav.).

SRDB buvo kuriama kaip senųjų raštų morfologijos – kaitybos ir darybos – analizei skirtas įrankis, todėl jos pagrindu pasirinkta ne šiuo metu populiari XML¹ struktūros duomenų bazė (plg. SLIEKKAS²), o reliacinė SQL³ struktūros duomenų bazė, teikianti daugiau duomenų rūšiavimo ir atrankos galimybių.

1 PAV. Senųjų raštų informacinės sistemos (SERMIS) struktūra

Konkreči SRDB realizacija – *Knygos nobažnystės* morfologijos duomenų bazė (toliau – KNDB) – pristatyta keliose konferencijose (Jakulytė 2001, 2004), jos struktūra verifikuota atliekant bandomuosius vardažodžio morfologijos tyrimus (Jakulytė 2012, 2015, 2016).

Šio darbo tikslas – papildyti SRDB semantikos moduliu, t. y. sudaryti ir realizuoti loginę semantikos modulio struktūrą, sukurti patogias duomenų įvedimo ir atrankos formas.

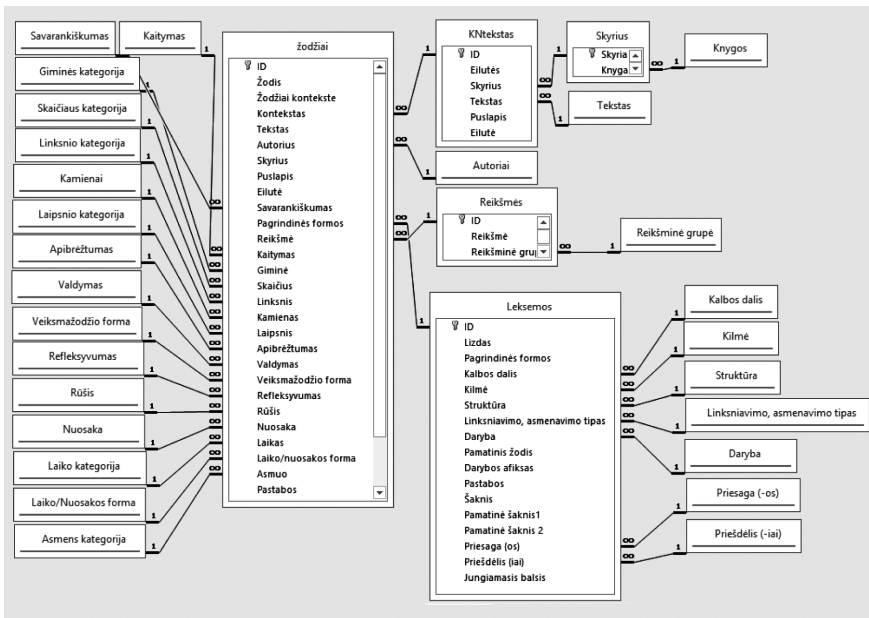
¹ XML (angl. *Extensible Markup Language*) yra bendros paskirties duomenų struktūrų ir jų turinio aprašomoji kalba.

² *Senosios lietuvių raštijos tekstų korpusas* (SLIEKKAS): <<http://titus.uni-frankfurt.de/sliekkas/>>.

³ SQL (angl. *Structured Query Language* „struktūrizuota užklausų kalba“) – kalba, skirta aprašyti duomenis ir manipuluoti jais reliacinių duomenų bazių valdymo sistemose.

1. SRDB struktūra

SRDB realizuota kaip susietų lentelių aibė. Pagrindinis duomenų bazės elementas yra žodis, tekste pavartota žodžio forma, o visa kita – žodžio formos atributai. Tad iš esmės SRDB yra tekste pavartotų žodžių formų ir jų atributų registras. Pagalbinės lentelės yra atributų sąrašai (žr. 2 pav.). Kai kurie atributai yra sudėtiniai, turi savo atributus ir pagalbines atributų sąrašų lenteles. Pavyzdžiui, bendrieji žodžio atributai (pagrindinės formos, kalbos dalis, struktūra, kaitybos tipas ir pan.) yra pateikiami lentelėje „Leksemos“.

2 PAV. Duomenų bazės lentelių ir ryšių tarp jų DBVS MS Access schema⁴

⁴ Kad būtų lengviau sudaryti užklausas, pagrindinė žodžių formų lentelė pavadinta „Žodžiai“; o pagalbinė žodžių lentelė – „Leksemos“.

2. Semantikos modulis

Šio įrankio panaudojimo semantikos tyrimams galimybės pradiniam etape gana ribotos. Yra tik rezervuota vieta žodžio reikšmei įrašyti. Plėtojant semantikos modulį reikia:

- aptarti žymėtinus atributus (reikšmė, funkcija, semantinis laukas, semantinė grupė) ir jų vietą sistemoje;
- sukurti patogią duomenų įvedimo formą;
- sukurti atrankos pagal semantines ypatybes užklauskas ir formas;
- atlikti bandomuosius semantikos tyrimus naudojantis sukurtais duomenų įvedimo ir atrankos įrankiais.

Kokioje sistemos vietoje turi būti apibrėžiamos semantinės ypatybės, priklauso nuo to, kurio elemento ypatybėmis jos laikomos – žodžio (leksemos) ar žodžio formos. Žodis gali būti vartojamas keliomis skirtingomis reikšmėmis, todėl reikšmės atributus apibrėžiant kaip leksemos ypatybes, susidarytų labai daug leksemų, mat su kiekviena reikšme reikėtų sudaryti atskirą įrašą. Tada žodžio atributų parinkimas turėtų atrodyti maždaug taip (žr. 3 pav.):

Zodis	KN	rodiniai.F	I	KN	Leksemos.Pagr	Reikšmės
akis	akis	akis	akis	akis, akies	akis	4=1 kiu kumlika kurias wida regiedi buti bayi/ imieki/ tiro=1 fusi bet # akis dwalifika wiesos mufa/ karia išewi/
[po]akim	akis 1a	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
akis	akis 1b	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
[po]akim	akis 1c	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
akis	akis 1d	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
[po]akim	akis 1e	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
akies	akis 1f	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
akis	akis 2	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
akies	akis 3	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
akis	akis	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
akis	akis	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas
[po]akim	akis	akis	akis, akies	akies	akies	regijimo organas

3 PAV. Leksemos atributų parinkimas iš žodžių su reikšmėmis sąrašo

Toks žodžių sąrašas būtų itin nepatogus ne tik duomenims įvesti, bet ir jiems apdoroti. Todėl semantiniai atributai turi būti apibrėžiami kaip atskiras žodžio formos atributas (plg. 4 pav.).

Zodis	KN	I	KN	Leksemos.Pagr	Reikšmės
akis	akis	akis, akies	akis	akis	akis
[po]akims	akis	akis, akies	akis	akis	akis
[po]akim	akis	akis, akies	akis	akis	akis
[po]akims	akis	akis, akies	akis	akis	akis
akis	akis	akis, akies	akis	akis	akis
[po]akims	akis	akis, akies	akis	akis	akis
akims	akis	akis, akies	akis	akis	akis
akis	akis	akis, akies	akis	akis	akis
[po]akims	akis	akis, akies	akis	akis	akis

4 PAV. Reikšmės kaip žodžio formos atributo parinkimas iš reikšmių sąrašo

Kokie semantiniai požymiai turėtų ar galėtų būti nurodomi kiekvienai žodžio formai ir ar gali jie visi būti kaip vienas įrašas, parodys ateities tyrimai. Pradiniame etape numatomi tokie semantiniai atributai:

- a. *Reikšmė*. Nurodoma tik skolinių ar nebevartojamų žodžių reikšmė, bendratautės leksikos reikšmės neaiškinamos, pvz.: *kiškis, akis*.
- b. *Reikšmės aiškinimas*. Pateikiama konkreti kiekvieno žodžio reikšmė, pvz., *akis 1 – regėjimo organas* (bandomajame etape reikšmės parenkamos pagal *Lietuvių kalbos žodyną*).
- c. *Skyrius / rūšis / tipas / grupė*. Sužymimos specifinės kalbos dalių leksinės ir semantinės ypatybės. Šiam atributui sudaromas atskiras galimų reikšmių sąrašas, pvz.:

101	bendrinis	daiktavardžiai
102	tikrinis	
201	kokybinis	būdvardžiai
202	santykinis	
301	kiekinis	skaitvardžiai
302	kelintinis	
401	asmeninis	įvardžiai
402	rodomasis	
403	klausiamasis / santykinis	
404	neapibrėžiamasis	
601	kokybinis	būdo prieveiksmiai
602	veiksmo būdo	
603	kiekybinis	
604	vietos	aplinkybiniai prieveiksmiai
605	laiko	
606	priežasties	
607	tikslo	

Leksinę reikšmę turintiems žodžiams numatyti du laukai – „Semantinis laukas“ ir „Semantinė grupė“, kuriuose tyrėjas galėtų sužymėti atitinkamus požymius pasirinktu tyrimo aspek-

tu – visoms kalbos dalims (pvz., pagal sisteminį kalbos žodyną) arba konkrečioms kalbos dalims (pvz.: asmenų, augalų, gyvūnų pavadinimai, konkrečios / abstrakčios reikšmės daiktavardžiai, judėjimo veiksmažodžiai ir pan.). Semantikos moduliui išbandyti buvo atliekamas bandomasis KN vieno struktūrinio tipo veiksmažodžių semantikos tyrimas.

3. *Knygos nobažnystės* intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių semantika, arba tipiniai komunikacijos vienetai, reliacinės duomenų bazės pagrindu

Daugelio tyrėjų seniai postuluojamas veiksmažodžių morfologinės struktūros ir semantikos ryšys – ypač svarbus veiksmažodžio žymimos situacijos tipas, lemias veiksmažodžių „elgesį“ pasaulio kalbose. Šiuo tyrimu siekiama parodyti vienos iš dviejų šakninių lietuvių kalbos veiksmažodžių makroklasių (greta *j* makroklasės⁵) – intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių, užfiksuotų *Knygoje nobažnystės*, morfologinių ir semantinių požymių koreliacijas.

Intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai lietuvių kalboje dažniausiai reiškia savaiminį, terminatyvinį veiksmažodį, kai kurie žymi rezultatinį procesą, tranzityvumo požymis jiems nebūdingas. Intarpiniai veiksmažodžiai daugeliu atvejų yra aktyvaus veiksmo kauzuoto proceso veiksmažodžiai, kurių subjektas yra daiktas, o procesas vyksta subjekto sferoje iš jo neišeidamas (Karaliūnas 1987, 97). Tokia šių veiksmažodžių prototipinė reikšmė – gana ilgo istorinio formavimosi rezultatas⁶. Kita vertus, be

⁵ Dėl terminų žr. Arkadjevas 2008, 1–28.

⁶ Šių veiksmažodžių gramatinės ir leksinės reikšmės raida tyrinėta daugelyje darbų: Hofmann 1956, 58–66; Kuiper 1937, 202–203; Stang 1966, 339; Kolln 1969, 26; Kazlauskas 1968, 333; Stepanov 1976–1978; Temčin 1986, 29–34; Toporov 1973, 151–167; Gorbačiov 2007; Karaliūnas 1987; Kaukienė 1994, 2002; Pakalniškienė 1995, 1996 ir kt.

šios prototipinės reikšmės, senuosiuose raštuose (ir dabartinėje kalboje) pasitaiko veiksmažodžių, kurių reikšmė gana netipiška: kai kuriems jų būdingas tranzityvumas, aktyvus veiksmas, tam tikrais atvejais net poveikis objektui. Siekiant išsamiai aprašyti šių veiksmažodžių semantiką, būtina aptarti ne tik prototipines, bet ir periferines šių veiksmažodžių reikšmes (tiek gramatines, tiek ir leksines), išsiaiškinti, ar leksinė tiriamų veiksmažodžių semantika turi įtakos kategorinei jų semantikai, ar semantika priklauso nuo autoriaus, lokalinės ir chronologinės tekstų distribucijos.

Intranzityvinių veiksmažodžių (kurių didelę dalį sudaro būtent intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai) semantiką išsamiau tyrė Adelė Valeckienė (1998, 39–41). Ji nustatė tipišką intranzityvinių veiksmažodžių semantinių funkcijų formulę $Pat(N_n) - (Vf)$, būseną reiškiančių veiksmažodžių palydovą – daiktavardžio vardininką – apibūdino kaip turintį patiento funkciją. Patientas dažniausiai yra daiktas, rečiau – asmuo ar gyvūnas, patirias veiksmą. Intranzityviniai veiksmažodžiai paprastai žymi savaiminį fizinį veiksmą, kuris apima daiktą (pavyzdžiai: *birti, pūti, rasoti, rūgti*), proceso pradžią bei perėjimą į naują fizinę būseną, kurią patiria daiktas ar asmuo (pavyzdžiui: *akti, alpti, būsti, tiřpti*), proceso baigtį, kurią patiria asmuo, daiktas ar reiškinys (pavyzdžiai: *gimti, griūti, mirti, žūti*), asmenų bei daiktų fizinės ir asmenų psichinės būsenas, jų padėtį ir būvį (pavyzdžiai: *drebėti, juoktis, pỹkti, žydėti*), su egzistavimu, buvimu susijusias asmenų ir daiktų būsenas (pavyzdžiai: *būti, gyvėnti, skėndėti*), jūtimais suvokiamas daiktų būsenas (pavyzdžiai: *baltuoti, blizgėti, kvepėti*), asmenų, gyvūnų, mechanizmų skleidžiamus garsus, skleidžiamus be pastangų ar su pastangomis kaip tam tikras fizinės būsenas (pavyzdžiai: *klỹkti, kriokti, šniokšti, ūžti*), asmens užsiėmimą (pavyzdžiai: *budėti, draugauti, žvejoti*), su mąstymu, proto veikla susijusias žmogaus būsenas (pavyzdžiai: *protauti, susimąstyti*); asmenų, gyvūnų, mechaninį judėjimą, dinamišką būseną (pavyzdžiai: *bėgti, eiti, lipti, skristi*) ir pan.

Intarpinių ir *sta* kamieno veiksmožodžių semantikos klausimus nagrinėjęs Piotras Arkadjevas pažymi jų vienalytiškumą: didžiąją šios grupės veiksmožodžių dalį sudaro intrazityviniai ir ingresyviniai / inchoatyviniai veiksmožodžiai, dauguma veiksmožodžių sintaksės požiūriu yra intranzityviniai ir neformaliai galimi apibūdinti kaip „semantiniai pasyvai“, t. y. veiksmožodžiai, žymintys situacijas, nepriklausančias nuo subjekto valios (pavyzdžiui, todėl, kad subjektas – negyvas daiktas). Arkadjevas (2008, 8–9) skiria kelis semantinius poklasius: a) būsenos: *álkti, snústi, skuřsti, pýkti* ir kt.; b) patientiniai procesai, suponuojantys subjekto būsenos pakitimą: *àkti, bálti, dvìsti, gùbti, kaũšti, pìgti, miřti* ir *gìmti*; c) gamtos reiřkiniai: *brékřti, niũkti, snìgti*; d) nekontroliuojamas žmogaus emocinės būsenos kitimas: *niřřti, niũrti, siũsti, stulřti* ir kt.; e) judėjimas – nekontroliuojamas (*plústi, slýsti*) / kontroliuojamas (*brìsti, skrìsti, výkti*) ar kontrolės atžvilgiu neapibrėžtas (*kìlti*) ir kt. Be to, tarp *n/st*-veiksmožodžių pasitaiko pavienių tranzityvinių veiksmožodžių: *ràsti, jùsti, mégti*.

Straipsnyje pristatomas *Knygos nobažnystės* intarpinių ir *sta* kamieno veiksmožodžių semantinių funkcijų ir semantinio valentingumo struktūros tyrimas, siekiant verifikuoti ir patikslinti esamus semantikos tyrimus. Naudojantis KNDB morfologijos ir leksikos atrankos įrankiais, išrinktos visos intarpinių ir *sta* kamienio veiksmožodžių formos: užfiksuotas 91 veiksmožodis, pavartojimo atvejų – 1 041.

Norint tyrinėti veiksmožodžių semantiką, pirmiausia KNDB reikia sužymėti įvairius požymius:

- a. veiksmo pobūdį: aktyvus veiksmas, būseną, procesas, duratyvumas / terminatyvumas;
- b. santykį su objektu: tranzityvumas / intranzityvumas;
- c. semantines grupes: judėjimas, psichinės ir fiziologinės būsenos ir procesai, struktūros kitimas, gamtos reiřkiniai, garsai ir pan.

Tyrimė akcentuojamos semantinės funkcijos, arba vaidmenys, o jų inventorių, kaip žinome, įvairuoja (plg. Jakaitienė 1988,

61–63; Sližienė 1994, 19–25; Valeckienė 1998, 35–37; Ambrasas 1986, 25–26; Krinickaitė 2001, 145–166; Holvoet 2009, 72–81 ir kt.) – tai priklauso nuo teorinių nuostatų ir tyrimo tikslų. Šiam tyrimui pasirodė tikslinga apsibrėžti tokias semantines funkcijas:

- *percipientas (Pcp)* – vidinės psichinės, emocinės būsenos patyrėjo funkcija;
- *eksperientas (Exp)* – išorinės, fizinės būsenos patyrėjo ir suvokėjo funkcija; tradiciškai laikoma paciento funkcija⁷;
- *agentas (A)* – aktyvaus veiksmo atlikėjo funkcija;
- *beneficientas (B)* – adresato, gavėjo funkcija;
- *patientas (P)* – fiziškai ar kitaip aktyviai veikiamo daikto funkcija;
- *kontentyvas (Con)* – veiksmo ar būsenos turinio funkcija;
- *rezultatas (Res)* – veiksmo ar būsenos padarinio funkcija;
- *finitivyvas (Fin)* – tikslo, paskirties funkcija;
- *kauzatyvas (Caus)* – veiksmo ar būsenos priežasties funkcija;
- *lokatyvas (L)* – veiksmo ar būsenos vietos funkcija;
- *direktyvas (Dir)* – veiksmo krypties funkcija;
- *kvantitatyvas (Q)* – kiekybės funkcija;
- *kvalitatyvas (Qual)* – veiksmo ar ypatybės kokybės, būdo funkcija;
- *temporatyvas (T)* – veiksmo ar būsenos laiko funkcija;
- *komitatyvas (Com)* – antraeilio percipiento funkcija, pasirodanti greta atitinkamos pagrindinės funkcijos.

Tokios funkcijos buvo įtrauktos į „Skyrius / rūšis / tipas / grupė“ sąrašą KNDB. Tada buvo sukurti reikiami veiksmožodžių semantikos įrašai ir priskirti visoms intarpinių ir *stakamiečių* veiksmožodžių formoms. Visa tai atlikta pildant specialią formą (žr. 5 pav.): viršutinėje dalyje žodžio formai parenkamas įrašas iš semantikos lentelės, apatinėje dalyje, jei reikia, sukuriamas naujas semantikos lentelės įrašas.

⁷ Šiame tyrime *patientu* laikomas tik tiesioginis objektas

KN Leksika. Duomenų įvedimas ir redagavimas

Užrašas	Leks. ID	Sem. ID	Pagrindinės formos Kalbos dalis	Kilmė	Skyrius/rūšis/ypas Reikšmės aiškėjimas	Reikšmė	Semantinis laukas	Semantinė grupė	Pavartota žodžio forma
alkti	alkti (i5)	504(1)	išalkti, *-alko vksm.		504(1)	beneficietas B labai įjonorėti valgyti, išbadėti	Pasaulis - Mirtimas	gėrimas ir valgym	išalkti
lavro/ kurios datmay šipči=	alkti (i5)	0	išalkti, *-alko vksm.		0(1)			0	išalkti
bangu utrovai/ šitimas šlavus mitetu/ daunos šavo = I=	alkti (i5)	0	išalkti, *-alko vksm.		0			0	išalkti
kunus muša kás diena špvevėrd/ šbėdey j ir kita pđlotinėmi prekšniai + išalktioms dušoms muš/ j pesti kunu/ girdy krauu/ tikru Samas šavoji. Priet:	alkti (i5)	0	išalkti, *-alko vksm.		0			0	išalkti
ant meylyna j kwapa šave šberšvoti teykšy/ šđint šotumeyš valgi j kiu šđgmitingu + išalktiu dušu mušu. Tu esi daonš anoj j švata/ kuri iš dšngaus	alkti (i5)	0	išalkti, *-alko vksm.		0			0	išalkti
švpa ngyve šđ j rkyš Davonš Dšnaga/ špauš j šđ šp= švėsti / š ne išalkti / š ir šđ šn š ršti/ ne ržobš j šmfinar. Trummas: Kš š š.	alkti (i5)	0	išalkti, *-alko vksm.		0			0	ne išalkti

ID	Reikšmė Reikšmės aiškėjimas	Skyrius, tipas, rūšis	Semantinis laukas	Semantinė grupė	Pastabos
išalkti 1	504(1)	Pasaulis - Mirtimas - Alkimas	gėrimas ir valgymas		
išalkti 2	504(1)	psichika -	0		

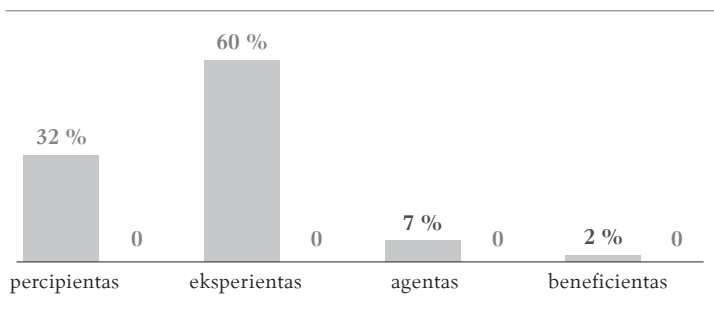
5 PAV. Semantikos duomenų įvedimas ir redagavimas

Toliau medžiaga atrinkta ir surūšiuota pagal įvestus požymius.

Knygos nobažnystės veiksmožodžių semantinių vaidmenų tyrimas leido nustatyti analizuojamos predikatinės struktūros ypatumus.

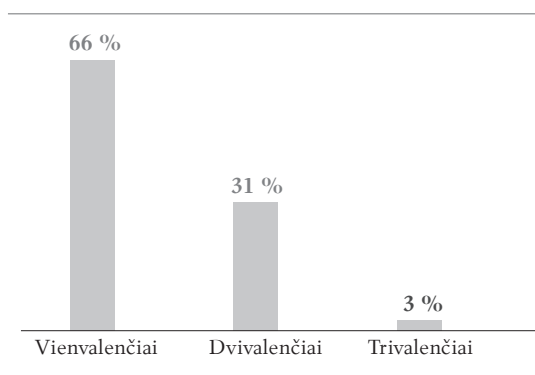
1. Intarpinių ir *sta* kamieno predikatų subjekto hipervaidmeniui priklauso (žr. 6 pav.): percipientas – gyva būtybė, paprastai žmogus (su veiksmoždžiais *nubosti, pabūgti, pabusti, pradžiugti, klysti, nuliūsti, apnirsti, papykti, rimti*, pvz.: [...] *regi láwe bágotu lábay / o kada pábundá nieka neranda. Jr prádžiuga Mokitiniay [...]* *Nes wif papika ir iš dirga dumofe šavo*); eksperientas – tiek gyvos būtybės, tiek daiktai, reiškiniai, abstraktai (su veiksmoždžiais *alkti, bingti, bręsti, džiūti, gaišti, gimti, gesti, apjakti, pakakti, kliūti, kristi, mirti, plasti, trokšti, vargti, žūti*, pvz.: *Kayp gal Zmogus užgimti budamás seanás ár wel gal ieyti ing /-g/ žiwatą Motinos šavo ir užugimti. Wiešpátie / gialbek mus / žuwame. [...] lápaj šalna priwirinti/ nukrinta. [...] vorátinkles nuog Weja papuštos trukšta ir nežinot kur padingsta*); agentas (*Pránašauk / kás ir tás kurs tawe ištika? Jžganitojás wifam káypo platus irá šwietás šofka Ewánielios šwentos futeakti ir nufiuti teykieši. [...] dšngušná iziángiay ir wifu páwiłday*) ir

beneficientas – įprastai žmogus (*duonos neteks įjėmus noris po truputi koznás iz iu imtu. Wifi fugriešia / ir netenka įjėmus gárbos Diewá*).

6 PAV. Subjekto vaidmenys

2. Dauguma veiksmažodžių atveria poziciją vienam argumentui, taigi yra vienvalenčiai. Prototipiniu šių veiksmažodžių subjektu laikytini *percipientas* ir *experientas* (triskart dažnesnis negu *percipientas*), reiškiami vardininku, kartais naudininku, lyg ir suponuojančiu beneficento funkciją (žr. 7 pav.).

7 PAV. Semantinė valentingumo struktūra

3. Tradiciškai tiriamieji veiksmažodžiai apibūdinami kaip intranzityviniai, tačiau nemaža jų dalis atveria poziciją ir tiesioginiam ar netiesioginiam objektui, dviem argumentams – taigi yra divalentiški. Tačiau skirtingai nuo prototipinių objektinių veiksmažodžių, kurių objekto pagrindinė semantinė funkcija yra *patientas*, čia dominuoja *kontentyvo*, *rezultato* ar *finityvo* funkcijos. *Kontentyvas*, *rezultatas* ar *finityvas* reiškiami galininku ar kilmininku. Veiksmažodžių, reiškiančių ‘norėjimą’, ‘užtekimą’, *kontentyvo* funkciją atliekantys daiktavardžiai reiškiami kilmininku – *trokšti*, *užtekti*, *pakakti*, beneficiento funkciją – naudinininku (*mums užtenka*). Semantinę šių veiksmažodžių valentingumo struktūrą lemia leksinė reikšmė – tai sensorinius, emocinius ar intelektinius ir kitokius abstrakčios reikšmės veiksmus žymintys veiksmažodžiai, plg.: *išgirsti*, *išvoysti*, *mėgti*, *rasti*, *pajusti*, *pažinti*, *pranokti*, *suprasti*, *sutikti*, *trokšti*, *susimilti* (plg. l. *zmiłowac się*): [...] *wifi kurie grąbuose eásti iβgirs bálŕq Sunaus Zmogaus. Nemirβkig Tewe maloningas brolu ir seferu [...]* *Tafay irá kurfay poman ateias pránoka manę.*

4. Periferijai priklauso veiksmažodžiai, atveriantys pozicijas *agentui* arba ir *kontentyvui*, retais atvejais net tris pozicijas – dar ir *beneficientui*. *Beneficiento* semantinė funkcija paprastai implikuojama davimo ar kitų aktyvaus veiksmo veiksmažodžių (*sutekti* ‘suteikti’, *ištikti* ‘mušti, sužeisti, nubausti’, *išmisti*, *pavilsti*), pavyzdžiui: *Pránaβauk / kás ir tás kurs tawe iβtika? Jžganitojás wifam káypo pátus irá swietás łofka Ewánielios βwentos futeakti ir nufiufiti teykiefi.* [...] *dánguofná iziángiay ir wifu páwılday.*

5. *Lokatyvo* ir *direktyvo* semantines funkcijas, laikytinas akntantais, t. y. būtinaisiais palydovais, implikuoja judėjimo, slinkties ir buvimo, egzistavimo veiksmažodžiai, pavyzdžiui, *kakti*, *patekti*, *grįžti*, *griūti*: *Págrukite ánt muŕu kálnay / o pridenkite mus.* [...] *tekfj ing ránkás βietoná Neprietelaus táwo.* [...] *dauģiaus faule netems diená wakarop‘ negriβ bat ámžina negiafanti bus βwiefibe.*

6. *Kvantitatyvas* ir *kvalitatyvas* įprastai skiriami prie adverbialinių funkcijų, arba modifikatorių, tačiau kartais veiksmažodžio reikšmė implikuoja tokius aktantus, pavyzdžiui: *Jay kás ne užgime iβ nauja ne gali regieti Karaliftes Diewá. Kás užugime iβ kuna kunas efti o kás užugime iβ Dwáfios Dwáfia efti.*

7. *Knygos nobažnystės* leksinę intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių sistemą veikia žanras ir verstinis pobūdis, tačiau daugelis tiriamųjų veiksmažodžių atliepia lietuvių kalbos infiksinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių leksinės semantikos ypatumus: jie dažniausiai žymi psichines, emocines, intelektines, fiziologines būsenas ir procesus; fizinės struktūros kitimą; gamtos reiškinius; asmenų, gyvūnų skleidžiamus garsus; judėjimą. Leksinės semantikos vienalytiškumas implikuoja tas pačias semantines funkcijas.

8. Dominuoja priešdėlinės būtojo laiko formos, implikuojamos mutatyvinės veiksmažodžių reikšmės (užfiksuotos 447 būtojo laiko formos), esamojo laiko formų užfiksuota 180, t. y. jos sudaro tik 20 procentų visų pavartotų formų.

9. Retos sangrąžinės formos keičia diatezė – naikina tranzityvumą arba formalizuoja tarpusavio reikšmę, riboja veiksmą subjekto sfera, pavyzdžiui: *nusitrimti, nusigąsti, susiprasti, prisipažinti, susimilti, atsirasti, susitikti.*

Taigi predikatinės veiksmažodžių savybės lemia komplementavimą, valentingumą. Dominuojantis predikatų modelis yra intranzityvinis, tačiau analizuojamiems veiksmažodžiams būdingos ir tranzityvinės konstrukcijos (jų perpus mažiau, tačiau vis tiek kiekybiškai reikšmingos), vadinasi, tranzityviniai intarpiniai ir *sta* kamieniai veiksmažodžiai nėra pavieniai, kaip įprastai teigiama.

4. Apibendrinimas

Formalieji semantinių funkcijų realizavimo požymiai yra svarbūs sinchroniniu ir diachroniniu požiūriu: jie yra susiję su morfologijos kategorijomis, atspindinčiomis komunikacijai

reikšmingus skirtumus, ir kartu rodo šių veiksmažodžių semantikos raidą lyginamuoju aspektu, atskleidžia veiksmažodžių produktyvumo motyvus.

Tipologijos požiūriu semantiniai parametrai (agentiškumas / patientiškumas, baigtumas / nebaigtumas, veiksmas / būseną / procesas), kitaip tariant, požymiai, klasifikuojantys galimus situacijų tipus, leksikalizuojamus pasaulio kalbų veiksmažodžiuose, yra universalūs. Šių požymių realizacija priklauso nuo konkrečios kalbos (plg. Arkadjevas 2008, 22).

Literatūra

Ambrazas Vytautas 1986, Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 4–44.

Arkadjevas Piotras 2008, Lietuvių kalbos pirminių veiksmažodžių klasių semantika tipologinių duomenų kontekste, *Acta Linguistica Lithuanica* 59, 1–28.

Gorbachov Yaroslav 2007, *Indo-European Origins of the Nasal Inchoative Class in Germanic, Baltic and Slavic*, Doctoral thesis, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

Hofmann Erich 1956, Die baltische Verba mit Nasalinfix, *Zeitschrift für slavische Philologie* 25.1, Heidelberg, 58–66.

Holvoet Axel 2009, *Bendrosios sintaksės pagrindai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Jakaitienė Evalda 1988, *Leksinė semantika*, Vilnius: Mokslas.

Jakulytė Dalia 2001, Informacinių technologijų panaudojimo galimybės senųjų raštų kalbos tyrimams (*Knygos nobažnystės morfologijos duomenų bazė*), *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums* 5, 152–168.

Jakulytė Dalia 2004, *Knygos nobažnystės (1653) morfologijos tyrimo galimybės naudojant reliacinę duomenų bazę*, *Acta linguistica lithuanica* 51, 1–14.

Jakulytė Dalia 2012, *Knygos nobažnystės daiktavardžių kaita*, *Res humanitariae* 12, 20–45.

Jakulytė Dalia 2015, *Knygos nobažnystės būdvardžių kaita*, *Res humanitariae* 17, 7–27.

Jakulytė Dalia 2016, „Knygos nobažnystės“ autorystės ir vardažodžio kaitybos tyrimas reliacinės duomenų bazės pagrindu: daktaro disertacija, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Karaliūnas Simas 1987, *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*, Vilnius: Mokslas.

Kaukienė Audronė 1994, *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kaukienė Audronė 2002, *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija*, II d. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kazlauskas Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis.

Kölln Hermann 1969, Oppositions of Voice in Greek, Slavic and Baltic, *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Historisk-filosofiske Meddelelser*, 43, 4, København.

Krinickaitė Stasė 2001, Lietuvių kalbos subjektiniai ir objektiniai veiksmažodžiai, *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 145–166.

Kuiper Franciscus B. J. 1937, *Die Indogermanischen Nasalpräsentia*, Amsterdam.

Levin Beth, Rappaport Hovav Malka 2005, The lexical semantics of verbs of motion: the perspective from unaccusativity, Ed. by Roca, Iggy M. *Thematic Structure. Its Role in Grammar*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 247–269.

Pakalniškienė Dalia 1995, Prabaltiškasis intarpinių ir sta-kamienių veiksmažodžių sluoksnis, *Baltistica* 30(2), Vilnius, 25–28.

Pakalniškienė Dalia 1996, Lietuvių kalbos intarpinių ir sta-kamienių veiksmažodžių diachroniniai sluoksniai, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 83–86.

Slišienė Nijolė 1994, *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Stang Chr[istian] S. 1966, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo-Bergen, Tromsø: Universitetvorlaget.

Stepanov Jurij 1976–1978, Степанов Ю. С., Вид, залог, переходность. Балто-славянская проблема. Известия АН СССР. Сер. лит. и языка, *Structure. Its Role in Grammar*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 247–269.

Temčín Sergej 1986, Темчин С., Славянские глаголы на *noti* и основы с *-n-* и *sta* в балтийских языках, *Kalbotyra* 22(2), 1986, 29–34.

Toporov Vladimir 1973, Топоров В. Н., Несколько замечаний о балтийских глаголах на *-sta* в связи с происхождением этого форманта (индоевропейская перспектива), *Baltų kalbų veiksmažodžio tyrinėjimai*, Vilnius: Mintis, 151–167.

Valeckienė Adelė 1998, *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

THE APPLICATION OF THE OLD WRITINGS' MORPHOLOGY DATABASE TO SEMANTICS RESEARCH: VERB SEMANTICS

Summary

The Old Writings' Morphology Database, created by Dalia Jakulytė, is adopted for semantics research by adding a semantics module. This module is created as a table of semantic features of every word form (the main entity of the database). The places for such semantic features are reserved: Meaning, Meaning Explanation, Section / Class / Type / Group, Semantic Field and Semantic Group. To verify the semantics module, the semantics of the infixed and *sta* stem verbs from *Knyga nobažnytės* (1653) was analysed on a DB basis. The semantic functions of the verbs were established.